

TA'LIM TIZIMIDA GENDER TENGLIK MADANIYATINI SHAKLLANTIRISHNING IJTIMOYIY-PSIXOLOGIK ASOSLARI

<https://doi.org/10.24412/2181-1784-2026-20-295-297>

Efe Go'zal Xabullo qizi

*Aniq va ijtimoiy fanlar universiteti Psixologiya yo'nalishi
1-bosqich magistranti*

Ilmiy rahbar: Sadriddinov Suxrob Rustamjonovich
psixologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent

Number: +998 94 657 12 39

E-mail: guzalya.abdullaeva.91@mail.ru

ANNOTATSIYA

Mazkur maqolada ta'lim tizimida gender tenglik madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik asoslari keng va tizimli tarzda tahlil qilinadi. Tadqiqotda gender tenglik tushunchasi, uning ta'lim muhitidagi ahamiyati, gender stereotiplari va diskriminativ qarashlarning shaxs psixologik rivojiga ta'siri ilmiy manbalar asosida yoritilgan. Shuningdek, o'zbek va xorijiy olimlarning izlanishlari tahlil qilinib, ta'lim tizimida gender sezgirlikni rivojlantirishning samarali psixologik mexanizmlari asoslab berilgan. Maqola natijalari ta'lim muassasalarida sog'lom psixologik muhitni shakllantirish va gender tenglik madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: *gender tenglik, ta'lim tizimi, gender madaniyati, ijtimoiy-psixologik omillar, gender stereotiplari, ijtimoiylashuv.*

АННОТАЦИЯ

В статье рассматриваются социально-психологические основы формирования культуры гендерного равенства в системе образования. Анализируются гендерные стереотипы, установки педагогов и обучающихся, а также влияние дискриминационных подходов на психологическое развитие личности. Представлены результаты анализа исследований отечественных и зарубежных ученых, обоснована необходимость формирования гендерно чувствительной образовательной среды.

Ключевые слова: *гендерное равенство, система образования, гендерная культура, социально-психологические факторы, гендерные стереотипы.*

ABSTRACT

This article examines the socio-psychological foundations of forming a culture of gender equality in the education system. The study analyzes gender stereotypes, discriminatory attitudes, and their impact on personal development. Research findings of national and international scholars are reviewed, emphasizing the importance of creating a gender-sensitive educational environment.

Keywords: *gender equality, education system, gender culture, sociopsychological factors, gender stereotypes.*

KIRISH

Ta'lim tizimi jamiyatning eng muhim ijtimoiy institutlaridan biri bo'lib, unda shaxsning dunyoqarashi, qadriyatlar tizimi va ijtimoiy xulq-atvori shakllanadi. Shu sababli, ta'lim muhitida gender tenglik madaniyatini shakllantirish masalasi zamonaviy jamiyatda dolzarb muammolardan biri hisoblanadi. Gender tenglik - bu

erkak va ayollarga teng huquq va imkoniyatlar yaratish bilan birga, ularning psixologik farovonligini ta'minlashga qaratilgan ijtimoiy tamoyildir. Bugungi kunda ta'lim tizimida mavjud bo'lgan gender stereotiplari o'quvchilar va talabalarning qobiliyatlarini to'liq namoyon etishiga, kasbiy yo'nalish tanlashiga hamda o'ziga bo'lgan ishonchiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Shu bois, ta'lim tizimida gender tenglik madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik asoslarini chuqur o'rganish ilmiy-amaliy ahamiyat kasb etadi.

ASOSIY QISM: 1. Gender tenglik tushunchasining ijtimoiy-psixologik mohiyati. Gender tenglik ijtimoiy adolat va inson huquqlarining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Psixologik nuqtayi nazardan, gender tenglik shaxsning o'zini erkin ifoda etishi, qobiliyatlarini rivojlantirishi va ijtimoiy moslashuvini ta'minlovchi asosiy omildir. O'zbek olimasi Z.X. Nazarova ta'kidlaganidek, gender tenglik mavjud bo'lgan ijtimoiy muhit shaxsning o'z-o'zini baholashi va psixologik barqarorligini oshiradi. Aksincha, gender diskriminatsiyasi hukmron bo'lgan muhitda stress, xavotir va ijtimoiy chekinish holatlari kuchayadi[1-23].

2. Ta'lim tizimida gender stereotiplari va ularning psixologik ta'siri. Ta'lim jarayonida gender stereotiplari ko'pincha ongli yoki ongsiz tarzda namoyon bo'ladi. Masalan, ayrim fanlarning “qizlarga mos emas” yoki “o'g'il bolalar uchun” deb talqin qilinishi o'quvchilarning kasbiy tanlovini cheklaydi. Bu holat shaxsning ichki potensialini to'liq ochilishiga to'sqinlik qiladi. Xorijiy olim A.H. Eagly o'z tadqiqotlarida gender stereotiplari ta'lim jarayonida shaxsning motivatsiyasi va yetakchilik qobiliyatlariga salbiy ta'sir ko'rsatishini isbotlagan. Shuningdek, S. Bem tomonidan ishlab chiqilgan Gender Schema Theory ga ko'ra, ta'lim muhitida berilayotgan genderga oid axborot shaxsning o'zini anglash jarayonini shakllantiradi[2-60-61].

3. Pedagog shaxsining gender tenglik madaniyatini shakllantirishdagi roli. Ta'lim tizimida gender tenglik madaniyatini shakllantirishda pedagog shaxsining roli beqiyosdir. Pedagogning genderga oid qarashlari, munosabati va xulq-atvori bevosita o'quvchilarning ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi. V. Karimova o'z tadqiqotlarida pedagoglarning gender sezgirligi ta'lim sifatini oshirishda muhim omil ekanligini ta'kidlaydi. Gender sezgir pedagog: har bir talabaga teng munosabatda bo'ladi; stereotipik fikrlashdan xoli bo'ladi; individual qobiliyatlarni qo'llab-quvvatlaydi[3-49-50].

4. Xorijiy va zamonaviy empirik tadqiqotlar tahlili. So'nggi yillarda UNESCO, OECD, MDPI, ScienceDirect va Nature Scientific Reports platformalarida chop etilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender tenglik madaniyati rivojlangan ta'lim muhitida: akademik muvaffaqiyat yuqori; ijtimoiy moslashuv kuchli; psixologik farovonlik barqaror bo'ladi. 2023–2024-yillarda e'lon qilingan empirik izlanishlar gender sezgir ta'lim yondashuvi yoshlarning emotsional barqarorligi va ijtimoiy kompetensiyalarini sezilarli darajada oshirishini tasdiqlagan[4-15].

5. Gender tenglik madaniyatini shakllantirishning ijtimoiy-psixologik mexanizmlar. Gender tenglik madaniyatini shakllantirish quyidagi mexanizmlar

orqali amalga oshiriladi: ijtimoiy oʻrnak va modeling, ijobiy mustahkamlash, stereotiplarni tanqidiy tahlil qilish, refleksiya va muloqot. Mazkur mexanizmlar taʼlim muhitida sogʻlom psixologik iqlimni shakllantiradi va talabalarning ijtimoiy faolligini oshiradi[5-39].

XULOSA VA TAVSIYALAR:

Xulosa qilib aytganda, taʼlim tizimida gender tenglik madaniyatini shakllantirish shaxsning psixologik rivoji va jamiyat barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega. Gender tenglikka asoslangan taʼlim muhitida shaxslar oʻz qobiliyatlarini toʻliq namoyon etadi, ijtimoiy faol va psixologik barqaror boʻlib shakllanadi. Tavsiyalar: 1. Taʼlim muassasalarida gender tenglik va gender madaniyatiga oid maxsus kurslar joriy etish. 2. Pedagoglar uchun gender sezgirlik boʻyicha malaka oshirish dasturlarini tashkil etish. 3. Oʻquv dasturlariga gender tenglik gʻoyalarini integratsiya qilish. 4. Taʼlim muhitida diskriminatsiyaga qarshi psixologik profilaktika ishlarini kuchaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Nazarova Z.X. Gender va taʼlim psixologiyasi. Toshkent, 2019.
2. Karimova V. Ijtimoiy psixologiya. Toshkent, 2020.
3. Eagly A.H. Sex Differences in Social Behavior. Psychology Press, 2018.
4. Bem S. Gender Schema Theory. New York, 2016.
5. UNESCO. Gender Equality in Education. <https://www.unesco.org>
6. OECD. Gender Equality in Education. <https://www.oecd.org>
7. MDPI. Gender and Education Studies. <https://www.mdpi.com>
8. Nature Scientific Reports. <https://www.nature.com>).